

STENHUGGEREN

medlemsblad
for
JYSK STENKLUB

AMATØRGEOLOGISK FORENING
AARHUS
MEDLEM AF DANSK AMATØRGEOLOGISK UNION

8 årgang nr 3

1 september 1982

total nr 25

JYSK STENKLUB - 10 AR - - 18/11 1972 - 1982

Ja - klubben fylder 10 år indenfor nærværende blads primære aktualitetsperiode !
- Det bringer os naturligvis i en vis romantisk stemning, hvor erindringerne udi vor omgang med stenene vælder frem.

For 10 år siden var stenklubber i Danmark noget ganske nyt, og der fandtes da kun én i Odense og én i København. Initiativet til starten af vor klub må vel med rette siges at være udgået fra Odense, hvor man sikkert har indset det umulige i at få Jyder til at valfarte til Fyn en gang om måneden. Helt specielt må vi takke Karen Duch, Odense, hvis elskværdige ekspansionisme resulterede i, at en kontakt med et par enkeltstående, men allerede stenbesatte personer i Århusområdet, H. Koch og Hilbert Nielsen, blev fulgt op med en diskret propagandistisk udstilling af sten i Kolt. Stedet var naturligt selvskevret til denne opgave, da Hilbert N. på ældre-højskolen her allerede var aktivt i gang med stenslibningskurser for ældre.

Udstillingen var ikke så enormt stor, - rå og slebne sten, en mindre salgsbod og en slibemaskine - men den forekom mange af os mere eller mindre uerfarne på dette område så spændende, at vi efter kun ringe tøven skrev os på en liste, som man måtte passere, inden man kunne komme ud igen. Man forpligtede sig herved kun til at lade sig underrette, hvis det viste sig, at der var tilstrækkelig stemning for at danne en klub, - men det gik selvfølgelig ligesom, når man rækker en vis herre en lillefinger ! - Den stiftende generalforsamling fandt sted på Holme skole og blev styret af H. Koch, der med sin baggrund som skolemester nok mente at kunne klare det organisatoriske. Det gik også udmærket, og Koch blev selvfølgelig valgt som klubbens første formand. - Og så var vi jo igang ! - Tak for det til Hilbert N. og H. Koch !

Der var i starten kun nogle og tredive medlemmer i klubben, men antallet steg støt, og der er nu ca 125. I begyndelsen var det dét at slibe sten, og hvad man kan få ud af det, der optog os. Når man selv sliber, går det jo heller ikke hurtigere, end at det er til at følge med, og det var nok godt det samme, for mange af os havde god brug for tilvænnings-tid for ikke at blive løbet over ende. Senere begyndte vi så at samle mineraler - både de flotte og dem, der blot var interessante eller morsomme. Så fulgte der sølv- og guldsmedekurser, og efterhånden er da også fossilfolkene blevet så mange, at de har kunnet begynde at udfolde sig.

I 1975 - 1/4 - vovede vi os ud med nr 1 af medlemsbladet STENHUGGEREN, og det er glædeligvis lykkedes at holde dette nyttige, respektable og næsten jævnt periodiske organ igang. For- og efter-sommerne har været præget af udflugter til mange både uden- og indenlandske lokaliteter, og der er blevet slæbt et betydeligt antal kg sten hjem tillige med erindringen om, hvad turene igrøvrigt har haft at byde på ! Samtidigt med, at vor egen klub er vokset, er der opstået stenklubber snart overalt i landet, hvilket der også er god grund til at være glade for, da vi har så godt et forhold til hinanden, at vi til enhver tid kan nyde godt af hinandens og fælles aktiviteter, når lejlighed gives.

Summarisk set synes jeg, det har været en dejlig periode. Vi har lært en masse om sten og har haft et enormt rart samvær med vore stenvenner i en svært beskrivelig atmosfære af afslappet iver.

Fødselsdagen bliver fejret især med en udstilling, der går fra 4 september til 1 oktober på Naturhistorisk Museum i Århus - se særskilt program for denne senere i bladet. Desuden skal vi have en særlig fest lørdag 13/11. De nærmere detaljer vedrørende denne, tid, sted, indhold m.v., er endnu ikke fastlagt, men det er lovet, at de vil fremkomme senere : Hold evt. selv øjne og øren åbne ved klubmøderne.

- Tak for den tid ! - og lad os håbe på et fortsat godt liv i klubben fremover !

Sv Sønnichsen

TUREN TIL GOTLAND 1982

Så er vi atter vendt hjem igen efter en vellykket rejse med klubben - denne gang med Sydsverige og Gotland som mål.

Det blev en tur fuld af nye kontakter og oplevelser : Den første frokost i det frie på den gamle gård hos Anitas veninde var noget helt specielt og dejligt. Ved ankomsten til Malmø havde det lokale selskab (endelig ikke klub) arrangeret en fest for os. Der var ikke mødt særlig mange skåninger op, men vi havde en

INTERNATIONAL MINERALS & GEMS

v/Niels Schjeldahl,
 Birgittevej 6,
 8220 Brabrand.

- fra A til A

tlf 06-253210

Vi ses på messen i Odense

hyggelig aften i Kobbersalen på Pripp's Bryggeri sammen med dem, der var kommet, og næste dag var de med os på tur. Vi husker vel særlig Leif og Arne fra disse første dage, hvor specielt Leif var en glimrende guide. Vi glemmer nok aldrig møster Margit i Visby og hendes dejlige stuga i Djupvik, og de nye svenske deltagere fra Norrköping blev meget hurtigt venner, som det var svært at sige farvel til, da rejsen var forbi, men der blev da også tale om et "på gensyn med et par af dem i deres sommerstuga i Nordsverige.

Visby er jo noget helt for sig selv, og der blev heldigvis sat lidt tid af til at gå omkring i de gamle gader med de mange kirkeruiner og den imponerende ringmur. Vi kunne godt have ønsket et længere ophold der, men det var trods alt andre ting, der var de primære i de 3 dage på Gotland.

Af andre oplevelser nåede vi at få en tur ad den 6 - 7 km lange bro til Øland, mens vi havde sendt Kåge og Marianne på skadestuen i Kalmar. Marianne kom derfra med krykkestokke, men havde da lykkeligvis ikke brækket noget. Vi nåede også et besøg på Orrefors glashytta, hvor der blev mundblæst og håndslebet, og der var en fin udstilling af fornemt glasarbejde. - Og så kommer vi til det, vi fandt:

Lørdag: Astorp, calcit xx med kobberkis xx (små), dendritter og malakit (små, men det var der).

Søndag: Fyledalen, kullag i grusgrav med fossile plantedele.

Gladsax, flusspat xx, antrakonit, kvarts xx.

Bäcchalladalen, vi så meget fine forstenede kambriske bølgeslagsmærker og vindpolerede sten fra samme periode.

Andrarum, alunskifer (med mange små trilobitter) og barytboller.

Mandag: Västana, to små områder med blandt andet pyrophyllit, attakolit, hæmatit

med mere og viridin i violet glimmer.

Tirsdag: Sunnerskog v. Vetlanda, røde og gule granater, malakit, epidot, lidt covelit med mere.

Onsdag: Lickershamm, fossiler af mange slags.

Torsdag: Lummelunda, - " -

Fredag: Djupvik, - " -

Lørdag: Sunnerskog (Vetlanda), endnu engang - se ovenfor.

Alt i alt var det en spændende rejse, hvor vi nåede en masse takket være det store forberedende arbejde, som var gjort af Anita og Hanne, og Per sørgede for, at al kørsel var i orden. Vi kom ikke for sent til noget. Vores plankefrokoster med morgensmurte madpakker gav os, hvad vi havde behov for og stjal ikke kostbar tid fra vores arbejde med hammer og mejsel. Igen en tur, vi aldrig glemmer! -

Tak for det fra

Inger og Johan

JUBILÆUMSUDSTILLINGEN - 10 AR MED STEN

Sted, Naturhistorisk Museum, Universitetsparken, Aarhus.

Tid, 4 september til 1 oktober i universitetets åbningstid.

Udstillingen giver eksempler på Jysk Stenklubs forskellige aktiviteter. Den væsentligste del af udstillingen viser det ypperste af medlemmernes private samlinger af mineraler, bjergarter, ædelsten, smykkesten og forsteninger. Der vises eksempler på, hvad der findes i Danmark, og fremstillingen af smykkesten og ædelsten af danske og udenlandske materialer demonstreres. Foredrag og lysbilleder fortæller om principperne i udstillingens forskellige dele.

I festugen dagligt kl. 10.00 - 16.00:

Arbejdende smykke- og ædelstensliberi.

Lysbilled-foredrag: "Sten".

4 sept kl 10.00 - 11.30	Åbning med foredrag om Narsak, Grønland.
kl 12.00 - 16.00	Sortering af mikroforsteninger fra ler og kalk.
5 sept kl 12.00 - 16.00	Sortering af mikroforsteninger fra ler og kalk.
7 sept kl 16.00 - 17.00	Foredrag. Mineraler, Jordens byggesten.
8 sept kl 10.00 - 13.00	Slibning af rav.
9 sept kl 16.00 - 17.00	Foredrag. Forsteninger, om livets udvikling.
11 sept kl 12.00 - 16.00	Sortering af mikroforsteninger fra ler og kalk.
12 sept kl 12.00 - 16.00	Sortering af mikroforsteninger fra ler og kalk.

Bestyrelsen

STENMESSEN 82, Lø-Sø 4-5 september, som i forrige blad var henlagt til Allesø-hallen, er nu i stedet henlagt til BOLBROHALLEN. Se indlagte oplysn. fra WEST-GEM.

Annonce

KJELD ROSE
MINERALIMPORT

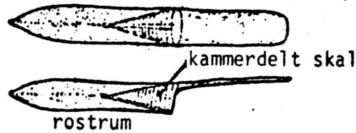
STENBUTIKKEN Borggade 3
8000 Aarhus C 06-190422

MINERALER - RA ÆDELSTEN - SMYKKESTEN - SJÆLDNE BJERGARTER - SLIBE-
SKÆRE- OG POLERMASKINER - DIAMANTSKÆRESKIVER - SLIBE- OG POLERPULVER

Masser af stenskiver (slabs) til cabochoner.
Hvid topas, rubin, månestein, cordierit og
granat til cabochon- og facet-slibning.
6" diamant-slibe-maskiner på lager.

BELEMNITTER (BELEMNITIDA)

Belemnitterne tilhører cephalopoderne (blæksprutterne), men de har i modsætning til nautiler og ammonitter et indre skelet, der fungerer som en afstivning og en beskyttelse af indvoldene. Skallen, som således er omvokset af bløddele, fungerer tillige som et middel til regulering af rumvægt og balance. Skelettet er opbygget af rostrum og en kammerdelt skal. Skallen er kegleformet med forholdsvis tætsiddende septre og bærer fortil en plade, som antages at være et reduceret beboelseskammer. Se figuren, der viser en belemnit med gennemskåret rostrum og bevaret skal.

Skallen er tynd og opbygget af aragonit, hvorfor den oftest er opløst, så kun rostrum, der består af calcit, er bevaret fossilt. Ved visse undersøgelser af rostrum kan den daværende havtemperatur bestemmes med en nøjagtighed på 1 °C, og disse undersøgelser kan bedst baseres på rostrum af velbevarede belemnitter. På rostrums overflade ses ofte tydelige aftryk af blodkar, hvilket viser, at belemnitterne, som nævnt, har haft et indre skelet.

Belemnitterne var marine, oceaniske dyr og levede på ret dybt vand. De var i besiddelse af en blæksæk og havde formodentlig 8 eller 10 arme og kunne skyde en pæn fart. Rostrum af belemnitter er fundet som maveindhold af hval-øglere og fisk fra nedre jura i Tyskland (Holzmaden). Belemnitterne er en uddød gruppe, som findes fra jura til eocæn. De er almindelige i jura og kridt og går stærkt tilbage på grænsen mellem senon og danien. De er ret hyppige i kridtet ved Alborg, men er især talrige på Møn, medens de er sjældne i de yngste kridtlag, som findes på Stevns og ved Mariager Fjord. Belemnitter er bedst kendte under navnet

vættelys og blev tidligere i folketroen sat i forbindelse med de underjordiske vætter. Det hed sig, at vættelysene i julenætterne brændte med en blålig flamme, men de kunne ikke tændes af mennesker. Endnu i 1800-tallet blev de benyttet som amuletter, og de blev lagt i børns vugger som beskyttelse mod onde magter.

Litt.: Danmarks Natur I, H. Wienberg Rasmussen, Palæontologi, - og SKÆRVEN. r

KONKRETIONER I VULKANSKE BJERGE II

Afsnit (I) findes i STENHUGGEREN, nr 2, 1 april 1982, - og vi fortsætter:

Hvis man laver tyndslib af den vulkanske bjergart ryolit eller en anden finkornet vulkansk bjergart, skulle man kunne finde nogle små glasagtige indeslutninger, der kaldes globulitter, heri. De består væsentligst af kisel, og det fremgår, at de må være størknet efter, at den omgivende magma er blevet fast. Vi kan heraf slutte, at det, der nu er globulitter, dengang det hele var en flydende vælling, må have svævet rundt som små rosiner i den flydende magma. Kisel har et forholdsvis lavt smeltepunkt. Globulitterne var altså flydende, men alligevel sammenhængende i den flydende magma, og det viser, at der allerede og selv i den flydende magma har været dannet stærkt kiselholdige kolloide noder (geleagtige). De er tidligt udskilt af magmaen - oprindeligt vel som små klæbrige kim, som derefter er vokset, dels ved, at mere stof udskilles og afsættes direkte på dem, og dels ved at de enkelte noder ved tilfældig berøring klæber sammen og bliver til et. Resultatet heraf skulle så kunne forventes at blive, at man i den størknede lavamasse kan finde konkretioner af en tilstræbt kugleform og i alle størrelser fra nogle brette små nogle til klumper med en diameter på en meter eller mere, og det er jo netop det, man gør !

Denne teori, der nok må være udsprunget af kendskabet til de sedimentære konkretioner, er forbavsende derved, at der også finder dannelse af kolloide noder sted i den flydende magma, selvom de fysiske forhold her er så ganske anderledes. Temperaturen er høj, og trykket er højt.

Dannelsen af en kolloid kiselopløsning kræver tilstedeværelsen af vand i magmaen, men det er der normalt også i rigelige mængder. Når en nodul har nået en vis udvikling, vil kiseloverskuddet i magmaen være mindsket, og væksten går efterhånden i stå. Samtidigt udfældes mere og mere af andre mineraler i magmaen, og en del af disse småpartikler hænger ved de klæbrige noder. Til at begynde med opslæmmes de sikkert i nodulerne. Senere hænger de mere løst i et tykkere lag udenom, hvilket fører til, at nodulerne i den hærtnede magma bliver omgivet af en skal med en noget jordet konsistens.

Tordenægget. Magmamassen er stadigvæk rødglødende og plastisk, og det er klart,

DANSK GEOLOGISK FORENING-s PROGRAM

Der er endnu ikke fremkommet en tidsplan for DGF's program, men det er blevet oplyst, at der vil blive holdt foredrag om disse spændende emner: Caldera'er i Oslo-feltet (en caldera er et stort indfaldshul efter en vulkansk eksplosion), aldersbestemmelse af dele af den danske undergrund i forbindelse med boringer, der er foretaget i Nordjylland, og rejsebeskrivelse(r) med geologisk indhold.

De nærmere omstændigheder vil blive bekendtgjort ved klubmøderne, når de foreligger, - af Jon Svane.

EFTERLYSNING: STENTROMLE og PLANSLIBEMASKINE

De nævnte maskiner, der er udlånt fra værkstedet, bedes returneret straks !

- venligst bestyrelsen

TIL EN STOR-SAMLER :

Ved Sangstrup-stranden, et par bugter syd for, hvor vi plejer at gå ned, ligger der en stor flot kinne-diabas, størrelse ca 30x50x70 cm. Den overlades herved velvilligst til den første, der går ned og snupper den !

Claus Hedegaard og (r)

at der til stadighed sker bevægelser i den. Nodulerne bliver udsat for tryk i forskellige retninger, der jævnligt udløses ved indre forskydninger, som sker i planer, der danner 45° med trykretningen. Tager vi fantasien lidt til hjælp, kan vi så nok forestille os, at en oprindelig kugleform kan blive ændret ved forskydninger i 3 på hinanden vinkelrette planer, hvorved formen ændrer sig over mod noget, der er mere terningagtig. Terningens kanter trykkes helt frem til nodulens overflade, og da de er friske og klæbrige, begynder de her at opsamle materiale fra magmaen. Tordenæggets ydre er ved at træde frem !

Her må vi afbryde. Næste spændende afsnit kommer nok allerede i næste blad. r

BESTYRELSE OG REDAKTION

Formand, Hanne Kunde, Bøgevej 7, 8260 Viby J. (Dagu-repr)	tlf 06-140100
Sekretær, Doris Valgaard, Augustenborggade 21B, 9.tv, 8000 Århus C	06-147303
Erik Jensen, Plutovej 8, 8270 Højbjerg, medl. af best.	06-149521
Dolly Jacobsen, Augustenborggade 19, 8000 Århus C, medl. af best.	06-143461
Kasserer, Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå	06-467282
Jysk Stenklub, giro 1217380, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå	
Bladfordeler, Grete Rasmussen, Elverdalsvej 31, 8270 Højbjerg	06-270247
Redaktør, Sv. Sønnichsen, Agernvej 115, 8330 Beder	06-937113

PROGRAM FOR JYSK STENKLUB

Lø 4/9 - To 30/9 1982. Udstilling på Naturhistorisk Museum. På bladets side 4 findes detaljeret beskrivelse af tider og de mange forskellige aktiviteter.

Lø 18/9 1982 kl 14.30 på Aby bibliotek. Sommerens fund vises frem - egne eller købte. Tag også byttesten med - det bliver der nok også tid til.

Lø 25/9 1982. Tur til Fyn. Afgang kl 08.00 fra Viby Torv i egne biler. Vi tager til Vejlbj Fed, hvor vi kan lede efter silkespat, pyrit, tungspat og måske også andre ting, - og til Hindsgavl ikke så langt herfra, hvor der er oligocænt ler og Middelfart-malm. Derudover til Sønderby, hvis der bliver tid.

On 6/10 kl 19.00 og To 7/10 kl 14.00 1982 genåbnes værkstedet på Sct Anna Gades skole for slibning. Sølvfolkene aftaler selv tid. Evt. spørgsmål til H. Kunde.

Lø 9/10 1982 kl 14.30 på Aby bibliotek. Lektor Ivan Madirazza holder foredrag om salthorste.

Lø 16/10 1982. Medlemmer fra alle landets klubber mødes i Odense og bytter sten. Hvis der er tilstrækkelig interesse, tager vi derned i bus - med afgang fra Aarhus kl 09.00. Tilmelding sker til Hanne Kunde senest ved septembermødet, 18/9.

Lø 23/10 1982. Tur til Dania ved Mariager Fjord i egne biler. Afgang kl 08.00 fra Viby Torv. Skrivekridt og hvad man ellers kan finde i det.

Lø 13/11 1982. Jubilæumsfest. Nærmere om indhold m.m. vil fremkomme senere.

Lø 11/12 1982 kl 14.30 på Aby bibliotek. Julemøde. (Antagelig med de traditionelle overraskelser !).

Lø 8/1 1983 kl 14.30 på Aby bibliotek. Foredrag.

Lø 22/1 1983 kl 14.30 på Aby bibliotek. Byttemøde.

I den time, der går forud for klubmøderne, kl 13.30 - 14.30 kan der handles, byttes m. v. som tilforn.

Tilmelding til turene til Fyn og til Mariager Fjord sker til Ingemann Schnetler senest 1 uge før (eller til stedfortræder).

Mødestedet til turene, som før var ved Viby stadion, er nu ændret til Viby Torv.

Bestyrelsen

Indlæg til næste blad tilsendes redaktionen senest 15 november.

red.